

TÜRK AİLE YAPISI ve BAZI MESELELER

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL

İ. Ü. İktisat Fakültesi

Bir toplumda aile yapısı sosyal yapının bir göstergesi olmakta, sosyal ve ekonomik kalkınma ile aile müessesesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Sanayileşme önemli bir sosyal olgu hatta meydana getirdiği sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerle bir süreç olduğuna göre, bu süreç içinde sanayileşmenin aile yapısına tesirlerinden bahsedilebileceği gibi, ailenin de kalkınma ve sanayileşme üzerindeki tesirleri ele alınabilir. Bu tesirler doğrudan veya dolaylı bir şekilde görülebilir. Kalkınmanın, bir zihniyet dünyası tarafından bulunduğu kabul edildiğine göre, bu zihniyet dünyasının en küçük birimi olan ailede müşahhaslaşan bu zihniyet dünyası kalkınmayı müspet veya menfi yönde etkilemektedir. Sosyologlar bu ilişkiyi Japon mucizesi kapsamı içinde Japon ailesi ile Japon toplumunun sanayileşmesi arasında aramaktadırlar.

Şu halde, "Bilgi Toplumu" tartışmalarının yapıldığı günümüzde stratejik kaynak, nakdî sermayeden beşeri sermayeye geçmiş; beşeri faktörün nitelik yönü ele alınır olmuştur. Aile yapısını özellikleri hanehalkının değer hükümleri, tüketim ve tasarruf alışkanlıkları maddi kalkınmaya şekil vermektedir. Bu bakımdan, kalkınma gayretleri içinde olan bir ülkede aileye neden öncelik ve önem verilmesi gerektiği daha iyi anlaşılabilir. Fert-toplum, fert-aile, aile-toplum ilişkilerinin önemini kavramayanlar bundan dolayı günümüzde aileye neden önem verildiğini, DPT tarafından neden özel ihtisas komisyonu kurdurulduğunu ve aile ile ilgili bir Devlet Bakanlığı'nın bulunduğunu anlayamamaktadırlar.

Bazı çevreler ise, bugün Batı'nın bile terk etme eğilimi içinde olduğu topluma içten bağlılığı reddeden, ferdi tam özerk ve fertçi kılan, her türlü denetim dışılığı esas alan ve ferdin, özgürlükler ütopyasının geçerli olduğu, toplumu hiçleyen bir beldede yaşadığını farzetmektedirler. Buna dayalı olarak evlenmenin, boşanmanın, toplumun örf ve adetleri ile çelişen bazı sapma davranışların, "sadece ferdi ilgilendirdiği" gibi sosyal boyuttan uzak bir anlayışla ele alındığını müşahade etmekteyiz. Fertte ve ailede meydana gelecek değişimlerin bizzat toplumu etkileyecebileceği, olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurabileceği nedense gözardı edilmektedir.

Bazıları ise, sosyolojik bir birikime ve bilgilenmeye sahip olmadıklarından normal ve patolojik davranışların ve bunların sapma olarak nitelendirilebilecek davranışlarının toplumdan topluma göre itibarî (izafi, relatif veya göreceli) olduğunu kavrayamadıklarından bütün toplumlar için geçerli olabilecek prototip bir aile, beşerî ilişki, hatta cinsel ilişki örneğini arar hale gelmektedirler. Oysa ki, böyle kesin bir modelin veya kanun arayışının sosyolojik bir geçerliliği olamaz.

Nitekim, "çocuğun değeri" adlı bir araştırmada⁽¹⁾ ferdin aşırı özerkliğinin ve fertçiliğin ön planda olduğu bazı Batı'lı toplumlarda aile ve çevre denetiminin çocuklarda sevilmedikleri şeklinde bir algılanmaya sebep olduğu belirtilmektedir. Demek ki, tonu ve derecesi farklı bir şekilde ortaya çıkacak bir denetim mekanizması bu toplumlarda patolojik sayılmaktadır. Bunun zıt örneklerinin görüldüğü bazı Doğu toplumlarında ise, gençler aile ve çevre denetiminin azalmasını veya ortadan kalkmasını, kendilerine karşı ilgisizlik, ve reddedilmiş olma veya önemsenmeme şeklinde algılamaktadırlar. Burada ise, yine aile ve çevre denetiminin olması değil, bilâkis olmaması patolojik bir durumdur.

Aile toplumun küçülmüş şeklidir. Bütün toplumların en küçük sosyal birimi ailedir. Ailenin mutlu ve huzurlu olması bir bakıma toplumun huzurlu olması ile eş anlamlıdır. Aile Türk Asrı olması beklenen 21. asra girmeye hazırlandığımız bugünlerde, alternatif kabul etmeyen sosyal, ekonomik, kültürel ve biyolojik görevler yerine getirmektedir. Bu görevler, nesli sürdürme, çocukları sosyalleştirme, insanı yalnızlaştırmama ve gerginliklerden sosyal varlığı itibarıyla koruma, psikolojik ve biyolojik tatmin, üyelerinin veya bütün olarak ekonomik faaliyetlere katılması ile kültür nakli gibi sıralanabilir.

Ailenin toplum ve fertler için taşıdığı önem, bir bakıma mutluluk ve üzüntülerin, gelecekle ilgili beklentilerin paylaşıldığı temel birim olmasından kaynaklanmaktadır. Fertlerin aile müessesesine kavuşmaları, farklı toplumlarda, hatta aynı toplum içinde farklı yörelerde geçerli olan örf ve âdetlere göre gerçekleşir. Bu bakımdan, insanların evlenme ile aileye kavuşmaları "sosyal bir olay"dır. Çünkü, bu olay belirli ve sosyal kabul görmüş kurallara göre yerine getirilmektedir. Bu kuralların çoğu yazılı hukukun kapsamı dahilinde de değildir. Bundan dolayı, evlenme sosyal bir olay olmasına karşılık, bunun dışında gerçekleşen bütün şekiller birer sapma davranıştır ve daha çok "çiftleşme" olarak isimlendirilebilir.⁽²⁾

Aile yapı olarak zamanla değişmeye uğramıştır. Aile zaman zaman daralmış ve çekirdeleşmiş veya genişleme eğilimi içine girmiştir. Sosyal değişmeden nasibini almamış bir sosyal müessese bulmak zordur. Ancak, "sağlam aile, sağlam toplum" formülü hâlâ geçerlidir ve aile toplum hayatında vazgeçilemeyen bir sosyal müessese olma rolünü korumaktadır. Sanayileşme ve şehirleşmeye paralel olarak cemiyet tipi teşkilatlanmanın cemaatin yerini alması, genişleyen bürokrasi, artan ve değişik fonksiyonlara sahip

(1) Kâğıtçıbaşı, Ç. *İnsan, Aile Kültürü*, İstanbul 1990, sf. 50-52, 57,73-76

(2) Erkal M.E. *İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri*, Ankara 1990, sf. 65

sosyal örgütler ailenin yerini alamamışlardır. Sanayi ihtilalinden önce de, meselâ İngiltere'de klâsik Batı çekirdek ailesi geçerliydi. Bu bakımdan, sanayileşmeyi aile yapısını değiştiren tek faktör olarak ele almalıyız. Nitekim, ülkemizde HÜNEE tarafından yapılan araştırmada da sanayileşme ile çekirdek aile arasında zorunlu bir ilişki bulunmamıştır.⁽³⁾

Siyasi sistem ve yapıya göre ailenin değişeceği hatta ortadankalkacağı iddiaları da gerçekleşmemiş, çevre şartlarına göre müesseselerin mutlaka değişeceği görüşü 1917 sonrası Sovyet Rusya toplumunda bir ortaya çıkmamıştır. Milliyet ve din gibi aile de reddedilemez, bir sosyal gerçektir. Mülkiyeti ve aileyi reddeden anlayış, demografik gelişmelerinde de tesirleriyle normal, ahlâki aileyi korur hale gelmiştir.⁽⁴⁾ Çünkü her toplumun sürekliliği için aile vazgeçilmez bir unsurdur. Ailesiz bir toplum soyut ve hayati bir toplumdur. Aslında, bundan dolayı aile yapısı hastalıklı olan ve anominin çeşitli örneklerinin görüldüğü yapılarda toplum, çözülme meseleleriyle karşı karşıyadır. Hiçbir toplumun hedefi çözümlenemeyeceğine göre, aileyi koruyucu ve güçlendirici tedbirlerin alınması, ailenin desteklenmesi gerekmektedir. Aksi bir görüş, toplum düşmanlığı olarak nitelendirilebilir.

Toplumumuzda aydının kimliğinin belirsizliği gibi, çeşitli değer hükümlerinde istikrara kavuşamamız sapma davranışları arttırmaktadır. Şehirli ve kırsal nitelikli nüfusun başa baş hale gelmesi ve şehir nitelikli yörelerde ailenin daralması, aileyi yakın zamana kadar dayanışma ve rehberlikten mahrum kılmakta idi. Enflasyonun ahlâki değerleri aşındırması, aile içi otorite sisteminin değişmesi, helâl ve haram, meşru ve gayri meşru arasındaki mesafenin bazı yörelerde kapanma eğilimi, faydacı ve maddecî değerlerin büyük şehirlerimizde önem kazanması, kumarın teşviki, alkolü özendirici ekran görüntüleri, ahlâki değerlerde değişimlere ve sapmalara sebep olmaktadır. Bazı çevrelerde geleneksel yapıyla modern yapının mutlaka çatışan unsurlar olarak algılanması da belirsizlik ortamının sürdürülmesine yardımcı olmaktadır. Bu gelişmelerin ışığında aile içinde aile reisinin kim olacağı, bekârlık soyadının kullanılıp kullanılmayacağı tartışmalara yol açmaktadır. 1983 yılında çıkarılan Kürtaj Kanununun korunmayı caydırıcı ve kadını ezici etkileri sapma davranışları arttıran yayınlar, insanları etkilemektedir. Genelde normal dışı olan her şeyin ideal gösterilmesi eğilimi, hatta telkinleri insanları sadece şuuraltı ve içgüdüleri ile harekete zorlamakta, sosyal niteliği zayıflamakta, toplumda bazı tabuların yıkılması gerektiği düşüncesinden hareketle psikopatlaşmaya sebep olmaktadır.

Evlenme, sadece basit bir sahiplenme duygusu, kıskançlık ve bencillik doğuran bir şey değildir. Ferdin hürriyetini sınırlamamakta, insanın sosyal vasfını geliştirmektedir. Hayatta sevinci ve kederi paylaşma sorumluluğunu insanın hissetmesi, yakınları için fedakârlık yapabilmesi ve onlara sadakat duyguları ile bağlı olması, normal insanın hissetmesi gereken duygulardır. Sosyal hayatın getirebileceği yükü kaldırmayacağına inananlar, hayatta sürekli olarak yenileceklerine inananlar, fedakârlık ve sorumluluktan

(3) Erel, S. "Türk Ailesini Durumu ve Ev Ekonomisi" *Türk Kültürünü*, S.328, Ağustos-1990, sh.463

(4) Zimmerman, C.O. *Yeni Sosyoloji Derleri* (Çev. A. Kıvıncı) İstanbul, 1964 sf. 210, 212

uzak olanlar, sosyalleşememiş tiplerdir. Bu gibi tipler kendi dışlarındaki insanlarla ilişki kurmakta da zorluk çekerler. Bunlar yaşadıkları toplumu ve onun yerleşmiş değerlerini reddederler.

İntiharlar gibi boşanmalar da çözülme konusunda göstergelerdir. Türkiye'de boşanmalar hem refah içinde bulunmak, hem de hayat şartlarının ağırlaşması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunların yanısıra, ruhi bozukluk, para için evlenme, eşlerden birinin veya ikisinin alkol ve kumar alışkanlığı, yaş farkı, eğitim düzeyinin çok farklı oluşu, çocuksuzluk, erkeğin poligamik eğilimi, namus anlayışlarının farklılaşması, evlilik yaşına gelmeden, evliliğe hazır olmadan evlenme, çocuklarla ilgili zıt fikirler, bazı yayın organlarının aileyi çözücü telkin ve propagandaları, maddi değer yargılarının ön plana çıkması, bunalımlı ve boşanmış bir aileden gelmek, kumalık, erkeğin yurt dışında çalışması, (Halen eşleri yurt dışında çalışan bir grup Türk kadını üzerinde yapılan bir ankete göre, kadınların % 75'i eşlerinin yurt dışında çalışmalarını arzulamadıklarını belirtmişlerdir. (Kaynak: Barışık, A., "Dış Göçler ve İşçi Ailelerinin Uyum Sorunları, I. Aile Şurası Tebliği Kitabı, Ankara 1990. Shf. 228.) çocukluk döneminde eşlerden birinin aşırı baskı görmüş olması ve bunun sonucunda ortaya çıkan uyumsuzluk ve geçimsizlik gibi sebepler boşanmayı doğurmaktadır. Boşanma oranlarının yüksek olduğu toplumların büyük bir bölümü refah toplumdur. Türkiye'de gerek boşanma, gerek intihar oranları çözülme olduğunu ortaya koymamaktadır. Evliliğin ilk beş yılında çocuksuzlarda (% 47.3) yaygın olan boşanmalar, 1974'de onbinde 3.0 iken 1983'de 3.7 olmuştur. Ancak, boşanmanın sebepleri arasında zinadan dolayı artış 1970-1982 arası yüzde yüzü aşmıştır. 1988 yılında 3444 sayılı kanunla boşanmaya yeni bir düzenleme getirilmesinden sonra boşanma oranının onbinde 4'ü aştığı görülmüştür. Ancak, bu oran İngiltere (30.1) Rusya (34.8) ABD (53.0) Kanada (25.9) İsveç (24.2) Doğu Almanya (29.0) ile karşılaştırıldığında arada büyük farkların olduğu görülebilmektedir.

Ülkemizde en çok boşanma 1987 istatistiklerine göre 25-29 yaş grubunda görülmekte (4543) bunu 20-24 yaş grubu (4305) izlemektedir. Bu yaş grupları ortalama evlilik yaşı bakımından evliliğin ilk beş yılına girmektedir. Türkiye'deki boşanmaların yaklaşık yarısının evliliğin ilk beş yılında ve bilhassa çocuksuzlarda olduğunu daha önce belirtmiştik. Ülkemizde toplam nüfusa göre boşanma oranı onbinde 3.46 iken, 15+ yaş gruba göre boşanma oranı 5.55'dir. Bu oran evli nüfusa değerlendirildiğinde onbinde 8.72'dir.⁽⁵⁾

Evlenenlerin evlenmeden önceki medeni durumu hesaba katıldığı takdirde, erkek nüfusta % 92.6, kadın nüfusta ise % 94.4 hiç evlenmeyenler grubu dikkati çekmektedir. Evlenmeden önceki medeni durumu boşanmış olanların oranı da erkekler için 4.7, kadınlar için 4.1'dir.⁽⁶⁾ Boşananların eğitim durumuna göre dağılımlarında ilk okul mezunlarının oranı % 56.5, ortaokul mezunları % 16.5, lise mezunları da % 10.8, üniversite mezunları ise % 2.8'dir.⁽⁷⁾

(5) Türkiye, Sosyal Göstergeler, DPT, Eylül 1990, sh. 36,58

(6) Aynı eser sh.37

(7) Aynı eser sh 61

Boşanmanın insan üzerine yaratacağı psikolojik ve sosyal tesirleri hesaba kattığımız zaman, boşanmanın makbûl durum olmadığı ortaya çıkar. Çünkü insanlar boşanmak için evlenmemektedirler. Ancak, şartlar başka çıkış yolu bırakmamışsa, zaruret halinde boşanma kabul görebilir. Boşanan kişinin tekrar evlenip mutlu olamayacağını iddia edebilmek mümkün değildir. Ülkemizde ister görücü usulü, ister diğer şekilleri ile evlenmede boşanma oranının daha fazla olduğunu iddia etmek zordur. Hangi şekilde olursa olsun; önemli olan ferdin mutluluğu ve onun çevresinde meydana gelecek çevre şartlarının olumlu oluşudur. Kadının ekonomik bakımdan güçlenmesi - bazı görüşlere göre bağımsızlığının-boşanmaya sebep olabileceği iddialarına katılmıyoruz. Çünkü aile sadece ekonomik menfaat birliğine dayanan bir şirket veya kooperatif gibi değerlendirilemez. Bu durumda taraflardan birinin ekonomik bakımdan güçlenmesi onu mutlaka aile dışına itmemektedir. Aslında, ailede maddi menfaat birliğinin üzerinde maddi ölçülerle ifade edilemeyecek hissi yakınlık, sevgi, saygı, güzel duyguları paylaşma, karşılıklı fedakârlık ve sorumluluğu paylaşma, annelik duygusu gibi özellikler bulunmaktadır. Çalışan kadının mutlaka aileyi dışlayacağını ileri sürmek de yanlıştır. Batıda günümüzde kadını tekrar aile içinde nasıl fonksiyonel yapabiliriz çalışmaları yapılmaktadır.

İnsanların keder ve sevinçlerini paylaştığı ilk sosyal birim olan ailede taraflar zamanlarını, emeklerini ve ilgilerini sadece kendilerine dönük kullanamazlar. Bu yönü ile aile insanı sosyalleştiren onu bencil olmaktan uzaklaştıran bir kurumdur.

Genellikle sapma olarak ifade edilen eğilimler anomi kavramı ile tanımlanmaktadır. Aslında, amomi ahlâki değerlerdeki aşınma, dağılma, kural dışılık ya da ahlâkî ve manevi hayat ile çelişkiye düşmektedir.⁽⁸⁾ Böyle bir sosyal hastalık insanı bencilleştirir, çocuk sahibi olmayı işsizlikle bir tutmakta, çocuğa gereksiz bir varlık gözüyle bakmayı doğurmaktadır, boşanmanın bağımsızlık ve hürriyet sağlayacağını zanneden bir psikopat tipini ortaya çıkarmaktadır. Bu eğilim günümüzde Batı'nın da şikayetçi olduğu hastalıklı örnekleri ideal olarak takdim etme gayretini doğurmaktadır. Bir taraftan çağdaşlık iddiasında bulunan diğer taraftan çağın gelişmelerini kavrayamayanlar arasında çıkan bazı marjinal gruplar bünyelerindeki bozuklukları ve sapmaları topluma mâl ederek bunları sosyal bir hastalık haline getirmeye çalışmaktadırlar. Bu konuda bekarettten kurtulma ve evlilik öncesi cinsel ilişki örnekleri verilebilir. Bazı çevrelerde zina davalarına karşı çıkış da bir başka örnektir. Malum ideolojinin iflâs etmesi karşısında, bazıları ümitlerini Türk ailesinin yıpranmasına bağlamışlardır. Kadının sorunlarına sadece cinsel açıdan dokunmak, onu cinsel bir âlet olarak görmek, maddeci ve faydacı anlayışın izlerini taşımaktadır.

Namus mefhumuna da sadece cinsel açıdan bakmamak gerekir. Evlilik dışı ve öncesi cinsel ilişki ve çeşitli cinsel sapmalar bu alana girdiği kadar; hayalî ihracat., toplumun sağlığına karşı işlenen fiiller de bu kapsama sokulabilir.

(8) Orru, M., "The Ethics of Anomie: Jean Maric Guyau and Emile Durkheim, *The British Journal of Sociology*, v. 34, 1983, sh. 501-2

Batı-Hıristiyan kültüründen farklı olarak bizde hürriyet sadece dışa karşı değil, içe karşı da söz konusudur. Nefse esir olmamak esastır. Nefse kölelik hürriyetçilik olarak düşünülemez. Kaldı ki 1970'li yılların başındaki cinsel özgürlükçülük eğilimi çok gerilerde kalmış ve bu konuda önemli değişmeler olmuştur. Cinsiyet merkezli militan davranışlar da "sapma" olarak isimlendirilmektedir.